

Wojciech Pander

KAPITAŁ ZAGRANICZNY W RESTRUKTURYZACJI STARYCH OKRĘGÓW PRZEMYSŁOWYCH NA PRZYKŁADZIE HUTY SILESIA W RYBNIKU¹

Artykuł przedstawia problematykę restrukturyzacji starych okręgów przemysłowych w kontekście napływu inwestycji zagranicznych na przykładzie Huty Silesia w Rybniku. Stare okręgi przemysłowe są skomplikowaną materią społeczno-ekonomiczną, a ich restrukturyzacja, będąca wynikiem obiektywnych zjawisk ekonomicznych, jest procesem koniecznym i nieuniknionym. Jednym ze stymulatorów przekształceń, mogącym odegrać istotną rolę w przeobrażeniach, jest kapitał zagraniczny. Artykuł na wstępie przedstawia charakterystykę okręgu rybnickiego, zachodzące w regionie zmiany oraz opisuje sytuację Huty Silesia. Następnie prezentuje efekty funkcjonowania przedsiębiorstw zagranicznych w regionie. Wyniki badań stanowią odpowiedź na pytanie o wpływ kapitału zagranicznego na restrukturyzację starych okręgów przemysłowych.

Problemy starych okręgów przemysłowych

Transformacja gospodarki z systemu nakazowo-rozdzielczego na system rynkowy wymusiła w krajach Europy Środkowo-Wschodniej konieczność dostosowania się tych gospodarek do wymogów globalnych. Przekształcenia strukturalne, o których mowa, to proces konieczny, wynikający z obiektywnych przesłanek, jego determinantami są zaś: zmiany technologiczne, globalizacja światowej gospodarki oraz międzynarodowy podział pracy (Hudson 2000; Gorzelak 1995; Jałowicki 1993). Przeobrażenia w obrębie struktury gospodarczej to wynik uwarunkowań historycznych i przestrzennych, dotyczący najmocniej regiony uzależnione od starych gałęzi przemysłu. Stare okręgi przemysłowe, bo o nich mowa, borykają się dziś z problemami wynikającymi z kryzysu starych struktur przemysłowych (Szczepański 2002; Tkocz 2001; Klasik 1995). Jednym z takich okręgów jest okręg rybnicki na Górnym Śląsku.

¹ Artykuł powstał na kanwie pracy magisterskiej, napisanej w Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW pod kierunkiem dr. Wojciecha Dziemianowicza.

Charakterystyka okręgu rybnickiego

W strukturze gospodarczej okręgu rybnickiego dominuje przemysł ciężki, w szczególności górnictwo węgla kamiennego, będące dla regionu największym wyzwaniem restrukturyzacyjnym. Z monokulturą gospodarczą powiązana jest monokultura wykształcenia mieszkańców regionu – dominuje tutaj wykształcenie o profilu zawodowym, co jest wynikiem dotychczasowej orientacji szkolnictwa na zaspokojenie potrzeb wielkich zakładów przemysłowych. Udział szkolnictwa ogólnokształcącego i wyższego w strukturze szkolnictwa regionu począł wzrastać dopiero pod koniec lat 90. Infrastruktura techniczna regionu jest silnie przeciążona, a majątek trwały, pochodzący często z początkowych lat śląskiej industrializacji, zdekapitalizowany. Gwałtownie rosnące bezrobocie strukturalne stanowi wynik zachodzących w regionie procesów transformacyjnych. Dominujące znaczenie ma sektor publiczny, w którym zatrudnionych jest około 60% mieszkańców regionu (Rybnik). Struktura ta uwidacznia deformację sektorowej struktury gospodarki – dwa pierwsze sektory, przemysł i budownictwo, koncentrują największą liczbę pracujących w regionie. Obrazuje to silną, silniejszą niż w centrum śląskiej konurbacji, koncentrację przemysłu na tym terenie. Marginalne znaczenie mają typowo „usługowe” sekcje gospodarki, takie jak pośrednictwo finansowe czy obsługa nieruchomości; stosunkowo dużo osób zatrudnia sektor handlu i napraw, jednak trudno oczekiwać, by wciąż wchłaniał uwalniane z sektorów przemysłowych zasoby siły roboczej i stał się „lokomotywą wzrostu”. W gospodarce regionu zachodzą nowe procesy, takie jak prywatyzacja majątku państwowego czy rozwój małej i średniej przedsiębiorczości. Do regionu napływa również kapitał zagraniczny. Przyrost liczby spółek zagranicznych oraz zestawienie pozostałych procesów przekształceń własnościowych w Rybniku pokazuje tabela 1.

Tab. 1. Procesy przekształceń gospodarczych w Rybniku

Wyszczególnienie	1994	1996	1994=100	1998	1996=100	2000	1998=100
Spółki prawa handlowego w sektorze prywatnym	286	331	45	401	70	467	66
Spółki prawa handlowego w sektorze publicznym	9	12	3	11	0	12	1
Osoby fizyczne prowadzące działalność	5540	6325	785	7743	1418	9019	1276
Przedsiębiorstwa państwowe	16	14	–	12	–	9	–
Spółki z udziałem kapitału zagranicznego	39	56	17	71	15	82	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

Transformacja gospodarki, a przy tym stopniowe zwiększanie jej atrakcyjności wzmogły zainteresowanie inwestorów zagranicznych regionem. Zainteresowanie majątkiem państwowych zakładów i korzyści wynikające z ich przejęcia były, jak pokazują badania, jednym z głównych czynników skłaniających do inwestowania w naszym kraju na początku lat 90. W roku 2000 w Rybniku zarejestrowane były 82 spółki z obcym kapitałem². Zdecydowanie najwięcej spółek zarejestrowanych było w dziale handlu i usług (36 podmiotów), co stanowi 43% wszystkich inwestycji. Drugą pod względem liczebności spółek była sekcja przetwórstwa przemysłowego (19 podmiotów – 23%), trzecią – sekcja transportu, gospodarki magazynowej i łączności (zarejestrowanych 10 spółek – 12%).

Huta Silesia

Znajdująca się w Rybniku Huta Silesia była jednym z większych zakładów hutniczych w tej części regionu. Rozwój hutnictwa na Śląsku, w tym huty rybnickiej, przypada na lata 60. XIX stulecia, kiedy to dzięki rozwojowi kolejnictwa i zintensyfikowanej produkcji węgla doszło do zmian w technologii wytopu stali i żelaza. Okres szczytowej produkcji zakład przeżywa sto lat później – w latach 60. XX stulecia. Wprowadzenie gospodarki rynkowej wymusiło konieczność dostosowania się zakładu do nowych warunków. Zakład wymagał restrukturyzacji. Już na początku lat 90. wydziałem produkcji bezek zainteresował się koncern Van Leer, który wraz z hutą utworzył spółkę *joint-venture*. Rybnickie Zakłady Wyrobów Metalowych „HUTA SILESIA” wniosły do spółki prawo wieczystego użytkowania gruntów oraz nieruchomości. Spółka Van Leer jest częścią międzynarodowego koncernu opakowaniowego Van Leer. W skład tej grupy wchodzi ponad 140 zakładów produkcyjnych zlokalizowanych w 45 krajach, główna siedziba firmy znajduje się w Holandii. Koncern zajmuje się produkcją opakowań, pojemników i kontenerów na potrzeby przemysłu, a jego siedzibą jest Cleveland w stanie Ohio. GREIF zatrudnia 9 800 pracowników w 170 zakładach w Afryce, Azji, obu Amerykach i Europie (Czechy, Węgry, Włochy, Grecja, Belgia, Holandia, Niemcy i Szwecja).

Niedługo potem, w roku 1994, inny koncern – Rettig Heating, zainteresował się warunkami produkcji grzejników płytowych i wraz z hutą utworzył spółkę Newco-Silesia, wnosząc do niej prawo wieczystego użytkowania gruntów, budynków, maszyn i urządzeń. Rettig Heating to firma założona w 1952 roku w fińskiej miejscowości Purmo, należąca dziś do czołówki producentów urządzeń grzejnych i klimatyzacyjnych w Europie. Posiada fabryki w: Finlandii, Niemczech, Belgii, Francji, Wielkiej Brytanii, Irlandii i Polsce. Firma zatrudnia we wszystkich swoich oddziałach przeszło 3 200 pracowników. W roku 1995

² Należy zwrócić uwagę na fakt, że liczba zarejestrowanych spółek w Rybniku odbiega od liczby spółek faktycznie działających.

z pozostałego majątku utworzono jednoosobową spółkę Skarbu Państwa. W wyniku trudnej sytuacji finansowej w 1998 r. ogłoszono upadłość zakładu – w takim stanie prawnym funkcjonuje on do dziś. W zakładzie pracuje aktualnie około 620 osób, trudniących się produkcją sprzętu gospodarstwa domowego. W 1997 roku Rybnikiem zainteresował się koncern Tenneco Automotive. Dzięki zaangażowaniu władz samorządowych oraz zarządowi Rybnickich Zakładów Metalowych koncern wybrał na swoją lokalizację niedokończoną inwestycję rybnickiego zakładu. W ciągu kilku miesięcy nowa firma rozpoczęła produkcję. Tenneco Automotive jest korporacją z siedzibą zarządu w Lake Forest koło Chicago w USA. Firma skupia producentów układów wydechowych Walker, producentów amortyzatorów Monroe oraz producentów drążków kierowniczych Clevite. Dysponuje najnowocześniejszymi ośrodkami technicznymi zlokalizowanymi w USA, Australii, Japonii i Niemczech. Firma jest obecna w 26 krajach na całym świecie i zatrudnia przeszło 4 100 pracowników.

Aktualnie na terenie byłej huty działa pięć spółek produkcyjnych, w tym cztery spółki z udziałem kapitału zagranicznego. Łącznie zakłady te zatrudniają około 1 500 pracowników, co stanowi 30% szczytowego zatrudnienia z lat 70. Tereny huty są dziś wykorzystane w około 60%, a powstałe odłogi przemysłowe stały się najbardziej widocznym przejawem restrukturyzacji. Stare magazyny, instalacje techniczne, puste hale produkcyjne są dziś utrapieniem władz miasta (nie przynoszą podatków, nie dają miejsc pracy), a także psują jego wizerunek. Widoczne w tkance przemysłowej dawnej huty zmiany to efekt inwestycji spółek z obcym kapitałem.

Zdjęcie 1. Odłogi przemysłowe na terenie Huty Silesia

Zdjęcie 2. Hale fabryczne na terenie huty

FOT. WOJCIECH PANDER

Zdjęcie 3. Przeobrażenia w przemysłowej tkance miasta – Tenneco Automotive

FOT. WOJCIECH PANDER

Zdjęcie 4. Nowoczesne hale fabryczne – Rettig Heating

FOT. WOJCIECH PANDER

Kapitał zagraniczny w restrukturyzacji – wyniki badań

Badaniu zostały poddane cztery spółki z udziałem kapitału zagranicznego zlokalizowane na terenie byłej Huty Silesia. Firmy te reprezentują branżę produkcyjną, a w dwóch przypadkach profil działalności badanych spółek jest zbliżony z wcześniejszym profilem produkcji huty. Dwie spółki są duże – zatrudniają powyżej 250 pracowników, pozostałe dwie zatrudniają mniej niż 250 pracowników. Choć badaniu poddane zostały cztery spółki produkcyjne, ma ono wymiar bardziej ogólny, a wyniki odnieść można do sytuacji w całym okręgu rybnickim.

Czynniki lokalizacji

Przedsiębiorstwa szukając najlepszej lokalizacji dla siebie, decydują się na region, który odpowiada najbardziej ich potrzebom i celom. Do głównych czynników, które miały istotne znaczenie i wpływ na decyzje lokalizacyjne inwestorów zagranicznych w Rybniku, badane spółki zaliczyły: dużą podaż i niską cenę siły roboczej oraz możliwość przejęcia wolnych obiektów produkcyjnych (wszystkie spółki). Jednocześnie czynniki te w badaniu inwestorów zagranicznych wykonanym przez firmę INDICATOR na zlecenie PAIZ zostały uznane za niemające dużego znaczenia (tabela 2) (Błuszkowski, Garlicki 2000). Za lokalizacją inwestycji przemawiały też, według badanych firm:

Tab. 2. Lokalizacja spółek z udziałem kapitału zagranicznego w regionie

Czynniki	Badanie INDICATOR dla PAIZ			Badane spółki		
	bardzo ważne	średnio ważne	mało ważne	bardzo ważne	średnio ważne	mało ważne
Korzystne położenie i połączenia komunikacyjne	+			+		
Rynek zbytu w regionie		+		+		
Duża podaż i niska cena siły roboczej		+		+		
Możliwość przejęcia wolnych obiektów produkcyjnych		+		+		
Podaż i cena gruntów			+	+		
Infrastruktura techniczna			+	+		
Korzystne cechy przejmowanego przedsiębiorstwa		+			+	
Wizerunek miasta i regionu	+				+	
Zachęty oferowane przez władze lokalne		+			+	
Infrastruktura otoczenia biznesu	+				+	
Dostępność instytutów naukowo-badawczych	+					+

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bluszkowski, Garlicki 2000 oraz badań własnych.

korzystne położenie i połączenia komunikacyjne, istnienie dużego rynku zbytu w regionie, podaż i cena gruntów oraz infrastruktura techniczna, co w przypadku dwóch spółek wiązało się z udziałem inwestora w spółce typu *joint-venture*. Mniejszą wagę przypisano takim warunkom, jak: korzystne cechy przejmowanego przedsiębiorstwa, infrastruktura otoczenia biznesu, wizerunek miasta i regionu oraz zachęty oferowane przez władze lokalne. Bez znaczenia okazała się dostępność instytutów naukowo-badawczych.

Innowacyjność firm

Kolejnym zagadnieniem, jakie zostało poddane badaniu, były innowacje w firmach z obcym udziałem. Badane spółki, będące częścią światowych koncernów, na bieżąco korzystają z doświadczeń ośrodków naukowo-badawczych

Tab. 3. Działania innowacyjne w spółkach z udziałem kapitału zagranicznego

Działania w badanych spółkach	
Wprowadzenie na rynek nowych lub zmodernizowanych produktów	+
Wdrożenie nowych procesów technologicznych	+
Przeprowadzenie zmian organizacyjno-technicznych	+
Szkolenia pracowników	+
Współpraca z regionalnym zapleczem naukowo-badawczym	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

swoich macierzystych jednostek (źródłem ulepszeń jest koncern). Wprowadzanie nowych procesów technologicznych oraz nowych produktów odbywa się w zależności od potrzeb klientów (w przypadku jednej z firm) lub w zależności od transferu wiedzy z firmowych ośrodków naukowych. Zmiany organizacyjno-techniczne dokonywane są w badanych spółkach wraz z wprowadzeniem nowej produkcji (lub jej modyfikacji), a zmianom organizacyjnym towarzyszy często seria szkoleń, które przeprowadzane są w zakładach. Wszyscy inwestorzy zagraniczni prowadzą szkolenia swoich pracowników. Większość szkoleń odbywała się w początkowych latach działalności spółek, co wiązało się z wprowadzaniem nowych technologii. Na bieżąco szkoleniom poddawane są kadry administracyjne oraz kadry menedżerskie spółek (szkolenia za granicą). Innowacyjność spółek z udziałem kapitału zagranicznego w regionie nie jest wynikiem współpracy z regionalnym zapleczem naukowo-badawczym, żadna z nich nie korzysta bowiem z dorobku naukowego regionalnych i lokalnych instytutów badawczych i uczelni wyższych. Jako przyczyny takiego stanu badane spółki podają najczęściej niski poziom wiedzy w dziedzinach objętych produkcją. W jednym przypadku za powód podano brak (w całej Polsce) specjalistów z zakresu przedmiotu produkcji. Transfer wiedzy i technologii odbywa się z macierzystych jednostek badawczo-rozwojowych, a regionalne jednostki nie spełniają pokładanych w nich nadziei.

Zatrudnienie

Spółki, które powstały na bazie majątku Huty Silesia, w dużej części przejęły pracowników tego zakładu. Stanowią oni około 50% wszystkich pracowników nowo powstałych spółek. Pracownicy huty znajdowali też pracę w innych zakładach. Według przedstawicieli firm zawdzięczali to kwalifikacjom oraz niskim kosztom dostosowania do pracy z nowymi urządzeniami w przypadku stanowisk produkcyjnych. W miarę potrzeb spółki zatrudniały bezrobotnych; były to najczęściej osoby, które utraciły pracę w wyniku restrukturyzacji huty, a zdobyte wcześniej kwalifikacje zagwarantowały im zdobycie nowego miejsca pracy. Pracownikami zatrudnianymi najczęściej byli

Tab. 4. Polityka kadrowa w spółkach z udziałem kapitału zagranicznego

Rodzaj działania	Występowanie
Zatrudnianie pracowników z przejętego przedsiębiorstwa – wykwalifikowane kadry	+ (tylko wykwalifikowani)
Zatrudnianie absolwentów	+ (najczęściej)
Zatrudnianie bezrobotnych	+ (mało)
Wprowadzenie systemu prac sezonowych	+
Zatrudnianie i zwalnianie na czas określony	+
Zatrudnianie w ramach „Programu restrukturyzacji górnictwa”	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

według rozmówców ludzie młodzi, studiujący zaocznie lub wieczorowo oraz absolwenci uczelni wyższych. Przemawiały za tym: otwartość na nowe doświadczenia, zaangażowanie w wykonywaną pracę, chęć uczenia się i inteligencja emocjonalna. Niewielki procent nowo zatrudnionych stanowili absolwenci szkół średnich. Tylko w jednym przypadku zakład skorzystał z możliwości, jakie dawał program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego, i zatrudnił byłych pracowników górnictwa. Zatrudnionych zostało 10 osób – to minimum wymagane do skorzystania z ulg i zwolnień, jakie gwarantuje program. Pozostałe zakłady nie były zainteresowane korzyściami wynikającymi z tego programu.

Sezonowość wytwarzanych produktów wpływa na zatrudnienie w badanych spółkach. Część z nich stosuje politykę zatrudniania i zwalniania pracowników na czas określony, spory procent kadr zakładów stanowią również pracownicy zatrudniani sezonowo. Jest to według przedstawicieli firm odpowiedź na potrzeby rynku oraz wynik dbałości o wyniki ekonomiczne zakładów.

Wpływ na układ lokalny

Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego oddziałują na region. Jest to oddziaływanie o charakterze ekonomicznym, ale także społecznym. Najczęściej podejmowanymi działaniami na rzecz regionu było wspieranie lokalnych instytucji oświatowych i kulturalnych (wszystkie spółki). Wsparcie otrzymywały również lokalne instytucje społeczne, przy czym jedna ze spółek założyła specjalną fundację, której celem jest pomoc dzieciom. Inne przykładowe działania to: wspieranie lokalnej uczelni, rybnickich imprez kulturalnych oraz projektów oświatowych. Wsparcie materialne otrzymuje również jeden z lokalnych klubów sportowych. Lokalne firmy nie wspierają instytucji gospodarczych i nie utrzymują z nimi kontaktu lub kontakty mają sporadyczny

Tab. 5. Oddziaływanie spółek z kapitałem zagranicznym na środowisko lokalne

Najczęściej podejmowane działania		
	Badane spółki	PAIZ
Wsparcie instytucji społecznych	+	+
Wsparcie instytucji kulturalnych	+	+
Wsparcie instytucji oświatowych	+	+
Wsparcie instytucji gospodarczych	-	+
Wsparcie klubów sportowych	+	+
Rozwój infrastruktury lokalnej	-	+
Inne działania	Sponsoring +	Promocja +

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Błuszkowski, Garlicki 2000 oraz badań własnych.

charakter. Ograniczają również swoje zaangażowanie w rozwój lokalnej infrastruktury.

Jednocześnie wsparcie infrastrukturalne było jednym z głównych postulatów wobec władz lokalnych, jakie wymieniali przedsiębiorcy. Obok tego znalazły się ograniczenie biurokracji i pomoc w załatwianiu formalności, zaangażowanie w lokalizację planowanej autostrady i zjazdu oraz otworzenie się władz lokalnych na współpracę z inwestorami.

W opinii rybnickich przedsiębiorstw władze samorządowe raczej słabo wspierają rozwój przedsiębiorczości w gminie, jednocześnie swoją dotychczasową współpracę i doświadczenia z władzami przedsiębiorcy oceniają jako dobrą. Wszystkie badane spółki podkreślają też, że zdecydowanie lepiej współpracowało im się z poprzednimi władzami Rybnika (wszystkie spółki powstały właśnie wtedy).

Badane spółki za najważniejsze korzyści, jakie dla regionu przynosi ich lokalizacja, uznają: wpływy z podatków, stabilne zatrudnienie dla pracowników i tym samym źródło utrzymania, korzyści wynikające ze wsparcia lokalnych instytucji, a także rozwój własnych pracowników, którzy są mieszkańcami regionu.

Struktura przestrzenna dostawców

Im większy zakres współpracy inwestorów zagranicznych z lokalnym firmami, tym silniejsze są efekty mnożnikowe generowane przez te firmy. Niebezpieczeństwo związane z zastąpieniem dotychczasowych dostawców

dostawcami zagranicznymi wzmaga konkurencję i wymusza na firmach ulepszenie metod produkcji, sposobów zarządzania oraz jakości usług. W perspektywie przyczynia się do wzrostu zatrudnienia, polepszenia sytuacji finansowej firm i poprawy sytuacji pracowników. Rozwój firm przyczynia się również do rozwoju całego regionu. Trwałej współpracy z lokalnymi firmami nie utrzymuje żadna z przebadanych spółek! Przy tej okazji wskazano również na nierozwinięty sektor usług dla przedsiębiorstw (m.in. szkolenia) w Rybniku.

Dostawcy regionalni zaopatrują lokalne firmy w około 20% wszystkich półproduktów, w zależności od przedmiotu produkcji; największy procent stanowią produkty nisko przetworzone technologicznie (głównie stal). Rynek regionalny jest też dla firm regionu dostawcą podstawowych usług szkoleniowych.

Istotnym rynkiem dostawców dla rybnickich przedsiębiorstw zagranicznych jest rynek krajowy. Firmy z kraju są głównym źródłem półproduktów, które potrzebne są do powstania produktu finalnego, jednak udział zamawianych w kraju produktów nie przekracza zasadniczo 75%. Dostawcy zlokalizowani są przykładowo w takich miastach, jak: Zielona Góra, Olkusz, Gdańsk, Kraków.

Drugim istotnym źródłem dostaw jest rynek zagraniczny. Dostawcy z zagranicy zaopatrują firmy regionu w wysoko przetworzone produkty, niedostępne zazwyczaj na polskim rynku. W jednym przypadku dostawy z zagranicy stanowią 95% wszystkich dostaw lokalnej firmy. Dostawcy zagraniczni zlokalizowani są głównie w Europie Zachodniej (Holandia, W. Brytania) i Stanach Zjednoczonych. Zwraca uwagę w tym miejscu fakt występowania zależności: kraj pochodzenia kapitału a struktura przestrzenna dostaw. Prawidłowość ta znajduje również potwierdzenie w przytoczonych badaniach firmy INDICATOR. Niewielki udział w dostawach mają firmy z krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy).

Do przyczyn ograniczających zainteresowanie firm zagranicznych kooperacją z podmiotami polskimi badani przedsiębiorcy zaliczyli: niską jakość polskich produktów lub też ich brak, jak również niechęć inwestorów do zmiany dotychczasowych kooperantów. (Jedna z firm sprowadza z USA odmianę poliwęglanu i wykorzystuje do produkcji opakowań szklanych, gdyż produkt

Tab. 6. Struktura przestrzenna dostawców spółek z udziałem kapitału zagranicznego

Rynek	Struktura przestrzenna dostawców (%)			
	1–20	21–50	51–75	76–100
Lokalny	+	–	–	–
Regionalny	+	–	–	–
Krajowy	–	–	+	+
Zagranica	–	–	+	+

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

ten jest niedostępny w Polsce, mimo że od kilkadziesiątu lat jest wytwarzany na świecie). Przyczyną była też według jednej z firm trudność z wywiązywaniem się z umów polskich dostawców, w tym kłopoty z terminowością dostaw.

Wpływ inwestycji zagranicznych na restrukturyzację starych okręgów przemysłowych – wnioski

Restrukturyzacja starych okręgów przemysłowych w Polsce to proces długotrwały i kompleksowy, wymagający zmian w obrębie struktury gospodarczej i społecznej, i w końcu zmian zmierzających do poprawy stanu środowiska. Szybkość zmian uwarunkowana jest przekształceniami własnościowymi, rozwojem sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz napływem kapitału zagranicznego. Zależnie od wielkości zaangażowanego kapitału zagranicznego mniejsze lub większe jest jego znaczenie dla gospodarki regionu, w którym się lokuje. Zagraniczne inwestycje stać się mogą ważnym czynnikiem przeobrażeń w starych okręgach przemysłowych.

W skali kraju inwestycje zagraniczne pobudzają wzrost gospodarczy, tworzą nowe miejsca pracy i przyczyniają się do modernizacji gospodarki. Wpływają też na poprawę konkurencyjności krajowych podmiotów, zwiększają eksport oraz przyczyniają się do wdrożenia nowych technologii oraz nowoczesnej organizacji produkcji. Dzięki obcemu kapitałowi rozwija się działalność B+R, a wytwarzane produkty są lepszej jakości (Domański 2001; Dziemianowicz 1997). Dzięki występowaniu efektów mnożnikowych następuje ożywienie gospodarcze regionu. Podnosi się standard życiowy ludności oraz poprawia zaopatrzenie lokalnego rynku (Błuszkowski, Garlicki 2000). Dzięki inwestycjom zagranicznym rosną także wpływy z podatków, wsparcie otrzymują lokalne instytucje. Inwestorzy mogą zaangażować się też w inwestycje w infrastrukturę, polepszając w ten sposób jej stan z korzyścią dla siebie, ale też całej gminy. Istotną korzyścią jest efekt demonstracji, czyli tworzenie pozytywnego wizerunku gminy, a tym samym zwiększanie szans na pojawienie się kolejnego inwestora. Wraz z napływem inwestycji zagranicznych do regionu zmianie ulega struktura branżowa gospodarki lokalnej. Korzyści odnosi również przedsiębiorstwo, w które zaangażował się obcy kapitał – uzyskuje nowe źródła finansowania inwestycji rozwojowych, zdobywa nowe doświadczenia technologiczne, łatwiejszy dostęp do nowych rynków zbytu, dostęp do sieci kooperantów i dystrybutorów firmy zagranicznej, możliwość wykorzystania logo firmy zagranicznej, wzrost zatrudnienia czy szkolenia polskich pracowników (Jarosz 1996). Przedsiębiorstwa uzyskują w końcu efektywność ekonomiczną. Jednocześnie pamiętać należy o tym, że każda inwestycja pociągać może za sobą negatywne skutki dla danego układu lokalnego. Badania prowadzone wśród przedstawicieli władz lokalnych dostarczyły spisu negatywnych skutków napływu inwestycji zagranicznych. Znalazły się tutaj: napływ brudnych technologii, napięcia społeczne wynikające z redukcji zatrudnienia, bankructwo miejscowych przedsiębiorstw i wzrost niechęci ludności do innych narodów

z powodu przekonania o wykorzystywaniu Polaków (Błuszkowski, Garlicki 2000).

Jak pokazują badania, kapitał zagraniczny napływający do Rybnika w niewielkim stopniu oddziałuje na układ lokalny, a przez to na procesy restrukturyzacji. Determinantą jest tutaj wielkość zaangażowanego kapitału, która jest niewspółmierna do potrzeb tego regionu. Zagraniczne spółki przyciąga bowiem, jak wynika z badań, atrakcyjny majątek produkcyjny, podaż i cena siły roboczej oraz podaż i cena gruntów. Duże znaczenie dla inwestorów miało również doświadczenie i specjalistyczne wykształcenie tutejszych pracowników. Większego znaczenia nie miały nowoczesne czynniki lokalizacji inwestycji: atrakcyjny wizerunek miasta i regionu, możliwość wypoczynku oraz dostępność instytucji naukowo-badawczych, co potwierdza jedynie zasobochny charakter zlokalizowanych tutaj inwestycji zagranicznych.

Produkty wytworzone przez badane przedsiębiorstwa należą do klasy najwyższej technologicznie zaawansowanych, co jest przede wszystkim efektem współpracy z własnymi działami badawczo-rozwojowymi tych przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa nieustannie wprowadzają innowacje będące odpowiedzią na potrzeby rynku, w zakresie tworzenia innowacji zaś zagraniczni inwestorzy w regionie nie współpracują z lokalnymi i krajowymi jednostkami badawczo-rozwojowymi i nie korzystają z ich dorobku naukowego, czego głównym powodem jest niska jakość badań prowadzonych przez te jednostki. Kapitał zagraniczny w okręgu rybnickim nie przyczynia się do zmiany struktury gospodarki regionu, przeciwnie, utrwała istniejącą strukturę, lokując się w działach gospodarki nie opartych na nowych technologiach i wykorzystujących siłę roboczą.

Spółki z udziałem kapitału zagranicznego nie wpływają zasadniczo na sytuację na lokalnych rynkach pracy. Nie zatrudniają i nie są w stanie zatrudnić byłych pracowników sektora górnictwa węgla kamiennego – nadwyżki siły roboczej nie mogą być wchłonięte. Zachęty nie stanowią też kolejne programy restrukturyzacji oraz korzyści z nich wynikające. Zatrudnienie odchodzących z pracy w kopalniach górników jawi się nam jako najważniejszy problem społeczny procesów restrukturyzacji w regionie. Negatywną cechą inwestycji zagranicznych jest także wysysanie rynku pracy z najlepiej wykształconych, mobilnych, młodych ludzi, co przyczynia się do utwierdzenia struktury gospodarczej regionu w jej dotychczasowej formie. Absolwenci studiów wyższych wchłaniani są przez tradycyjne sektory gospodarki, miast zasilać sektory oparte na wysokich technologiach czy usługowe. Zatrudnianie przez spółki zagraniczne wykwalifikowanych pracowników pochodzących z przejmowanych zakładów zaliczyć należy do pozytywnych cech oddziaływania obcych przedsiębiorstw na rynek pracy; zmniejsza to rosnące bezrobocie strukturalne w regionie. Obcy kapitał przyczynia się też do psucia rynku pracy pracami sezonowymi, które wynikają z charakteru produkowanych wyrobów.

Obcy kapitał nie powoduje też poważnych efektów mnożnikowych. Przedsiębiorcy w niewielkim stopniu współpracują z lokalnymi kontrahentami.

Korzystają zazwyczaj z własnych, wypróbowanych dostawców, zlokalizowanych w różnych krajach europejskich, ale także w Polsce. Prawidłowością jest korzystanie z dostawców zlokalizowanych w krajach, z których pochodzi kapitał. Brak współpracy jest też wynikiem bądź to braku, bądź to niskiej jakości oferowanych przez polskich dostawców produktów. Lokalny zasięg ma współpraca w zakresie podstawowych usług, specjalistyczne usługi dostarczane są zazwyczaj przez ośrodek regionalny.

Dzięki inwestycjom zagranicznym rosną wpływy z podatków, inwestorzy wspierają działalność instytucji społecznych, kulturalnych i edukacyjnych. W zamian oczekują wsparcia w postaci inwestycji infrastrukturalnych, zmniejszenia biurokracji oraz pomocy w załatwianiu spraw urzędowych. Władze samorządowe muszą bardziej angażować się w rozwijanie oraz wspieranie istniejącej przedsiębiorczości; aktualnie podejmowane działania nie wydają się wystarczające, a współpraca ma ograniczony charakter. Władze samorządowe muszą również bardziej zdecydowanie podejmować działania związane z przyciąganiem inwestycji zagranicznych. Podsumowując, można stwierdzić, że wielkość napływu kapitału do Rybnika nie odpowiada skali problemów i wyzwań, jakie stoją przed tym regionem. Chociaż funkcjonowanie spółek z kapitałem zagranicznym daje efekty pozytywne, to jednak nie są one w stanie zaspokoić potrzeb regionu wynikających z restrukturyzacji.

Literatura

- Błuszkowski J., Garlicki J., 2000, „Opinia inwestorów zagranicznych o społecznych i ekonomicznych warunkach działalności w Polsce”, Raport INDICATOR na zlecenie PAIZ, Warszawa.
- Domański B., 2001, *Kapitał zagraniczny w przemyśle Polski*, Kraków: IGiGP UJ.
- Dziemianowicz W., 1997, „Kapitał zagraniczny a rozwój regionalny i lokalny w Polsce”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 21(54).
- Gorzela G., 1995, *Transformacja systemowa a restrukturyzacja regionalna*, Warszawa: UW, Katedra UNESCO Trwałego Rozwoju.
- Hudson R., 2000, *Production, Places and Environment*, Harlow, Essex: Prentice Hall.
- Jałowiecki B., 1993, „Polityka restrukturyzacji regionów – doświadczenia europejskie”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 11(44).
- Jarosz M. (red.), 1996, *Kapitał zagraniczny w prywatyzacji*, Warszawa: ISP PAN.
- Klasik A., 1995, „Restrukturyzacja gospodarki Górnego Śląska na przykładzie województwa katowickiego” (w:) materiały z konferencji: *Restrukturyzacja regionów przemysłowych*, Gliwice, 10–11 maja.
- Szczepański M.S., 2002, *Opel z górniczym pióropuszem*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Tkocz M., 2001, *Restrukturyzacja przemysłu regionu tradycyjnego*, Katowice: Wydawnictwo UŚ.

Strony internetowe:

<http://www.rybnik.com.pl>

<http://www.rybnik.pl>

<http://www.vanleer.com.pl>

<http://www.tae.pl>

<http://www.purmo.com>